

Н. М. Антановіч, В. І. Свірыдзенка (Мінск, Беларусь)
КРЫТЭРЫІ АДБОРУ СЛОЎ З ЦЯЖКІМІ АРФАГРАМАМІ ДЛІА
АБАВЯЗКОВАГА ЗАСВАЕННЯ НАВУЧЭНЦАМІ ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАЎ

Фарміраванне арфаграфічнай пісьменнасці навучэнцаў – адна з галоўных задач навучання беларускай мове ў школе. Важнасць гэтай задачы абумоўлена тым, што арфаграфічная пісьменнасць выступае састаўной часткай агульнай моўнай культуры чалавека, яна забяспечвае дакладнасць выражэння думкі і ўзаемаразуменне пры пісьмовых зносінах.

Арфаграфічная пісьменнасць – гэта ўменне выкарыстоўваць пры напісанні слоў літарныя і нялітарныя графічныя сродкі пісьма ў адпаведнасці з прынятымі правіламі правапісу. У навучэнцаў фарміруецца *адносная арфаграфічная пісьменнасць*, пад якой разумеецца ўменне пісаць словы ў адпаведнасці з вывучанымі ў школе арфаграфічнымі правіламі, уключаючы словы з цяжкімі арфаграмамі, засвоеныя па пэўным спісе.

Арфаграма (ад грэч *orthos* – правільны і *gramma* – літара) – гэта такое “напісанне слова, якое выбіраецца з шэрагу магчымых пры адным і тым жа вымаўленні і адпавядае пэўнаму арфаграфічнаму правілу” [2, с. 161].

На месцы арфаграмы можа быць зроблена арфаграфічная памылка. Але магчымасць з’яўлення памылкі на месцы розных арфаграм не аднолькавая. У словах *калідор, талерка, чаромха, ахвотна, памочнік, пялёстак, капялюш* выдзеленыя літары з’яўляюцца арфаграмамі. Аднак у падобных выпадках памылак практычна не бывае. Таму адрозніваюць *тэарэтычныя* і рэальныя, *практычныя* арфаграмы [2, с. 162]. У словах *гарбуз, бярвяно* выдзеленыя літары з’яўляюцца практычнымі арфаграмамі.

Адной з умоў дасягнення навучэнцамі адноснай арфаграфічнай пісьменнасці з’яўляецца засваенне імі правапісу слоў з цяжкімі арфаграмамі.

Даследчыкі (М. В. Ушакоў, М. М. Кітаеў, А. В. Цекучоў) вылучаюць некалькі разнавіднасцей цяжкіх напісанняў: 1) словы з арфаграмамі, якія не падпарадкоўваюцца правілам; 2) словы з арфаграмамі, якія цяжка правяраюцца.

Пры адборы слоў з цяжкімі арфаграмамі для абавязковага засваення вучнямі ўлічваюць наступныя крытэрыі: 1) адносна частае выкарыстанне іх у сучаснай літаратурнай мове; 2) семантычная даступнасць слоў, неабходных для маўленчай практыкі навучэнцаў; 3) для кожнага класа адбіраюцца тыя словы, якія сустракаюцца ў вучэбным матэрыяле гэтага класа, але пры ўмове, што гэтыя словы адпавядаюць двум першым крытэрыям [1, с. 79-80].

Да ліку слоў з цяжкімі арфаграмамі, якія неабходныя для засваення навучэнцамі пачатковых класаў, можна аднесці словы з арфаграмамі, якія не вывучаюцца ў 2–4 класах, і адпавядаюць вышэй пералічаным крытэрыям. Аналіз вучэбнай праграмы па беларускай мове для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання паказвае, што для абавязковага засваення навучэнцам прапануюцца словы, якія не заўсёды адпавядаюць адзначаным вышэй крытэрыям. У спіс слоўнікавых слоў уключаны:

1. Словы, у якіх няма арфаграм: ручнік, яблык, цыбуля, месца, пошта.

2. Напісанні, выбар якіх рэгулюецца арфаграфічнымі правіламі, што вывучаюцца ў 2–4 класах: *праваніс о, э – а:* калідор, талерка, чаромха, ахвотна, памочнік, пялёстак, капялюш; *праваніс е, ё – я:* капялюш, дзяўчынка, бервяно, пялёстак; *праваніс д – дз, т – ц:* дзяўчынка, сцюжа; *праваніс у – ў:* учора, ластаўка, дзяўчынка, заўжды; *абазначэнне мяккасці зычных на пісьме:* джаліць; *праваніс вялікай літары ў словах:* Беларусь; *праваніс парных звонкіх – глухіх зычных на канцы слова і перад іншымі зычнымі:* вокладка, подпіс, дошкі, адказ, гарбуз, сусед, Беларусь, капялюш; *праваніс прыставак аб-, ад-, перад-, над-:* адказ; *праваніс раздзяляльных знакаў:* надвор’е, вераб’і.

Сярод названых слоў ёсць тыя, якія ўваходзяць у лексічны мінімум навучэнцаў пачатковых класаў, і ў якіх дзеці могуць зрабіць памылкі пад уплывам інтэрферэнцыі (ручнік, яблык, пошта, дошкі). Што датычыцца астатніх слоў (калідор, талерка, чаромха, ахвотна, памочнік, пялёстак, капялюш, дзяўчынка, бервяно, ластаўка, заўжды, джаліць, Беларусь, вокладка, подпіс, адказ, гарбуз, сусед, надвор’е, вераб’і), то іх мэтазгодна выключыць з пераліку слоўнікавых. Замест іх, на наш погляд, у спіс слоўнікавых слоў неабходна ўключыць наступныя словы, якія ўваходзяць у лексічны [3, с. 8-22] і арфаграфічны мінімумы навучэнцаў пачатковых класаў: звер, мядзведзь, месяц, мяккі, памяць, чацвер, шэсць, лісце, выйсці (2 клас); адчыніць, гадзіннік, гасцінец, дзённік, смяцца, сцежка, сшытак, шчасце, свяціць (3 клас); улетку, лётчык, медаль (4 клас).

Пры размеркаванні гэтых слоў па класах мы ўлічвалі наступныя крытэрыі: 1) адабраныя словы павінны выконваць ролю ілюстрацыйнага матэрыялу для тых азначэнняў і правілаў, якія вывучаюцца на ўроках граматыкі; 2) слоўны матэрыял павінен спрыяць развіццю маўлення навучэнцаў, папаўненню і ўдакладненню разумення актыўнага слоўнікавага запasu [1, с. 5].

Літаратура

1. Китаев, М. М. Изучение правописания слов с непроверяемыми и труднопроверяемыми орфограммами / М. М. Китаев. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1959. – 160 с.

2. Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц: Учеб. для студ. высш. учебных заведений: В 2 ч. – Ч. 1. Фонетика и орфоэпия. Графика и орфография. Лексикология. Фразеология. Лексикография. Морфемика. Словообразование / Е. И. Диброва [и др.]; под ред. Е. И. Дибровой. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 544 с.

3. Трайкоўская, В. П. Матэрыялы да слоўніка-мінімуму па беларускай мове для III–IV класаў школ з рускай мовай навучання / В. П. Трайкоўская // Выкладанне беларускай мовы ў школе з рускай мовай навучання: тэматычны зборнік навуковых прац / Міністэрства асветы БССР, навукова-даследчы інстытут педагогікі; пад рэдакцыяй А. Я. Супруна, Я. М. Лаўрэля. – Мінск: Навукова-даследчы інстытут педагогікі МА БССР, 1981. – С. 5–22.